

ФІНАНСИ

УДК 336.71(477)

Т.М. БОЛГАР, кандидат економічних наук, завідувач кафедри
Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету
економіки та права імені Альфреда Нобеля

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто шляхи формування ресурсної бази банків за рахунок вкладних операцій. Досліджено динаміку вкладів юридичних та фізичних осіб за період 2006–2010 рр. в банківській системі України. Розглянуто ймовірність виникнення морального ризику при депозитній діяльності банку, проаналізовано динаміку зміни розміру суми гарантованої компенсації за 1998–2010 рр. та визначено перспективні напрями розвитку депозитної діяльності банків України.

Ключові слова: банківська система, депозити фізичних осіб, депозити юридичних осіб, фонд гарантування вкладів, моральний ризик, імпліцитний захист.

Вступ. Ефективна діяльність банків та масштаби їх операцій залежать від обсягу ресурсів, якими вони володіють. Більшість ресурсів комерційного банку формуються завдяки залученню коштів, серед яких можна виділити: кошти клієнтів, більшу частину яких становлять депозити, та пасиви в управлінні – це отримані банком кредити, виставлені на грошовий ринок довгострокові зобов'язання. Саме депозитні вклади, відіграють важливу роль у формуванні ресурсної бази банку і служать мірилом довіри та визнання діяльності банку вкладниками.

Постановка проблеми. Тому тема, яку розглянуто в науковій статті, є актуальною, особливо в період, коли в Україні спостерігаються фінансово-економічні проблеми, пов'язані з наслідками світової кризи, яка породила ряд негараздів як соціального (підвищення рівня безробіття), так і економічного характеру (скорочення виробничих потужностей).

Метою статті є дослідження проблеми розвитку депозитних операцій в сучасних умовах господарювання вітчизняної економіки; аналіз депозитної діяльності банківської системи України за період 2006–2010 рр., причини виникнення моральних ризиків у діяльності банків при здійсненні депозитних

операцій та визначення перспективних напрямів розвитку банківської системи України (БСУ).

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку депозитних операцій для формування ресурсної бази комерційного банку аналізували у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці: О.В. Васюренко, О.М. Дмитрієва, А.О. Єпіфанов, Р. Каплан, Р. Миллер, А.М. Мороз, Д. Нортон, І.В. Сало та ін.

Виклад основного матеріалу. Значення банків у сучасному світі загальновідоме – це специфічний фінансовий інструмент, який забезпечує безперервний грошовий обіг та обіг капіталу. Акумулюючи кошти і зберігаючи суспільні заощадження, банки фінансують державу, підприємства і приватних осіб, відповідають за ефективне функціонування платіжної системи та кредитні відносини суб'єктів господарювання, надають найрізноманітніші фінансові послуги.

Банк – юридична особа, яка має виняткове право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати в сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізич-

них та юридичних осіб [1]. Станом на 01.01.11 р. в Україні зареєстровано 195 банків, з них 175 мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій [6].

Розглядаючи депозитні вклади юридичних осіб у банківській системі України, можемо спостерігати суттєві зміни в період 2006–2010 рр. (рис. 1) [7].

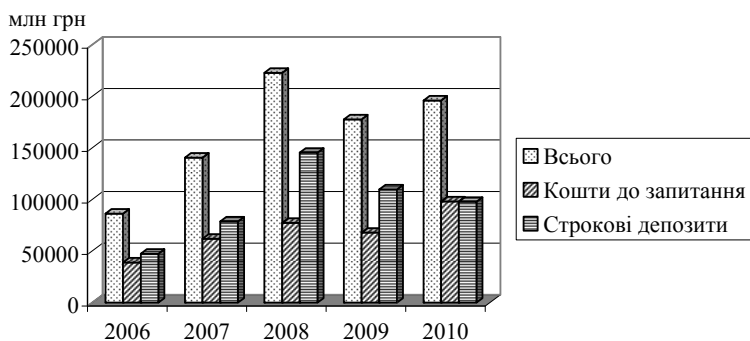

Рис. 1. Аналіз депозитних вкладів юридичних осіб за період 2006–2010 рр.

У 2006 р. вклади юридичних осіб у банках України склали 86 429,4 млн грн. З них строкові депозити перевищували суму коштів «до запитання» на 9 062,0 млн грн. За 2007 р. вклади зросли майже вдвічі і становили 140 726,9 млн грн. За цей період зростання кількості строкових депозитів відбувалося більшими темпами, ніж зростання вкладів «до запитання». Обсяги строкових депозитів перевищують кошти «до запитання» на 16 775,2 млн грн.

За 2008 р. відбулося значне збільшення депозитів юридичних осіб, вони склали 222 848,5 млн грн. Необхідно зазначити, що сума коштів на рахунках «до запитання» зросла незначно, а сума

строкових депозитів збільшилася майже вдвічі. За 2009 р. відбулося зменшення депозитних вкладів до 177 731,7 млн грн.

У 2010 р. спостерігаємо поліпшення становища, сума вкладів юридичних осіб у банках склали 196 096,5 млн грн. Але обсяги вкладів у 2010 р. не досягли рівня 2008 р. Так, сума вкладів 2008 р.

була більшою за суму вкладів 2010 р. на 26 752 млн грн. Слід відзначити, що строкові депозити і кошти «до запитання» становлять майже однакову частку.

Розглядаючи вклади фізичних осіб, спостерігаємо подібну тенденцію (рис. 2) [5].

У 2006 р. вклади фізичних осіб склали 91 191,7 млн грн. З них строкові депозити перевищували суму коштів на рахунках «до запитання» втричі. За 2007 р. вклади зросли і становили 151 505,9 млн грн. За цей період значними темпами зросли строкові депозити, які склали 117 398,3 млн грн.

У 2008 р. також відбулося зростання депозитних вкладів, вони становили

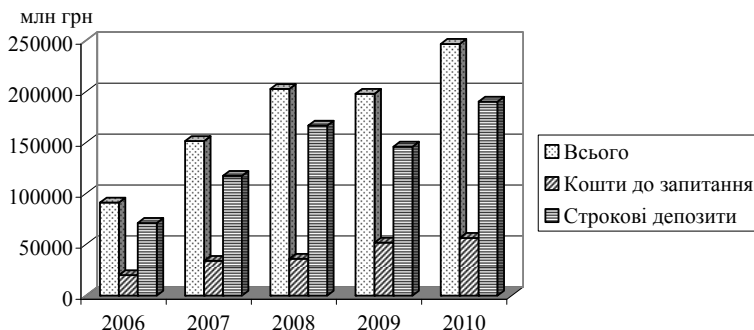

Рис. 2. Аналіз депозитних вкладів фізичних осіб за період 2006–2010 рр.

202 702,2 млн грн. Сума коштів на рахунках «до запитання» майже не зросла, а сума строкових депозитів збільшилася і перевищила суму коштів на рахунках «до запитання» на 130 523,3 млн грн.

У 2009 р. відбулося зменшення вкладів до 197 910,3 млн грн. При цьому сума коштів на рахунках «до запитання» зросла, а строкові депозити зменшилися.

У 2010 р. вклади фізичних осіб зросли і склали 246 818,8 млн грн, відбулося зростання строкових депозитів. Таким чином, спостерігається поступове відновлення довіри населення до банківської системи.

У цілому за результатами аналізу вкладів юридичних та фізичних осіб за період 2006–2010 рр. по банківській системі України динаміка змін була така: з 2006 по 2009 рр. спостерігається зростання вкладних операцій, а з початку 2009 р. спостерігається їх зниження. Так, станом на кінець 2009 р. вкладні операції становили 177 731,7 млн грн, а у 2008 р. – 222 848,5 млн грн, що порівняно з 2009 р. в 1,3 раза менше.

За результатами аналізу можна сказати, що в період спаду в 2009 р. перевагу клієнти надавали депозитам «до запитання». Однією з причин такого явища можна назвати світову фінансово-економічну кризу, яка розпочалася в 2007 р. у США, а відчутною для банківської системи України стала вже у 2008 р. Як показав проведений нами аналіз, погіршення стану депозитних операцій найбільш відчутним було у 2009 р. і, на нашу думку, це було викликано рядом причин, основними з яких є:

- спад вітчизняного виробництва;
- підвищення рівня безробіття, зокрема економічного безробіття;
- недовіра вкладників до стабільності та надійності роботи банків.

Ситуації, в яких працюють сьогодні фінансові установи, в тому числі й банки, досить не прості. Особливо це відчутно в умовах фінансової нестабільності країни. Виникає безліч зовнішніх та внутрішніх ризиків, які в умовах стабільного функціонування фінансових установ більш стримані та менше впливають безпосередньо на результати їхньої діяльності.

Однією з проблем, яку ми визначили за результатами дослідження динаміки вкладних операцій юридичними та фізичними особами, є недовіра клієнтів до стабільності та надійності роботи банків, тобто можна стверджувати, що в цих умовах присутній моральний ризик. Ситуації, в яких виникає моральний ризик, характеризуються поєднанням певних умов:

- інтереси виконавця і замовника не збігаються, виконавець переслідує свої власні інтереси на шкоду інтересам замовника;

- виконавці застраховані від несприятливих наслідків своїх дій;

- замовник не в змозі здійснювати повний контроль.

Отже, моральний ризик – це дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності на шкоду іншим внаслідок нерівності інформації та відмінності інтересів, що проявляються в зміні поведінки однієї зі сторін контракту [4].

Усі моральні ризики в банківській діяльності можна поділити на дві великі групи:

- 1) моральні ризики, що виникають усередині банку;

- 2) моральні ризики, що генеруються зовнішнім середовищем банку.

Кожна з цих груп включає набір конкретних ситуацій, що містять у собі ризикову складову, яка є проявом моральних ризиків.

Розглянемо моральні ризики, що виникають у діяльності банку в результаті його взаємодії із зовнішнім середовищем або генеруються зовнішніми об'єктами.

Прикладом моральних ризиків, пов'язаних із зовнішнім середовищем банків, є наявність фонду гарантування вкладів населення та збільшення мінімальної суми внеску, яка гарантовано відшкодовується.

Депоненти банку можуть сприяти виникненню морального ризику, якщо страхування депозитів означатиме, що вони більше не вважають за свій обов'язок оцінювати кредитний ризик, пов'язаний з депонуванням грошей у конкретний банк. У подібній ситуа-

ції депоненти можуть обирати банк без урахування його фінансового становища. Це означає, що вкладники, очевидно, обиратимуть банки, керуючися тільки розміром пропонованих процентних ставок. Відповідно, нормальна дія ринкових сил, що забезпечує розумну економічну поведінку, скорочується, і банки невисокої надійності можуть залучити додаткові депозити [2].

Як свідчать результати проведеного нами аналізу, за 2010 р. в Україні окреслилася тенденція збільшення середнього розміру внеску по банківській системі. А при визначенні суми гарантування Фонд орієнтується саме на цей показник. Водночас завищена сума компенсацій підвищує моральний ризик. Вкладник стає менш розбірливим при виборі банку. Для нього питання надійності банку вже не є першочерговими, а основним критерієм для відкриття депозиту стає розмір процентних ставок, тоді як у ринковій економіці ризики мають бути поділені між всіма учасниками ринку.

Для того, щоб оцінити, яким чином змінювалася величина моральних ризиків для банків України, пов'язана з компенсацією вкладів, проаналізуємо ди-

наміку зміни розміру суми компенсації (табл. 1, рис. 3) [5].

Таблиця 1

Динаміка зміни розміру гарантованої суми компенсації за вкладами

Період	Сума, грн
Вересень 1998 – серпень 2001	500
Вересень 2001 – жовтень 2002	1 200
Листопад 2002 – серпень 2003	2 000
Вересень 2003 – березень 2004	3 000
Квітень 2004 – серпень 2005	5 000
Вересень 2005 – січень 2006	8 000
Лютий 2006 – травень 2006	15 000
Червень 2006 – грудень 2006	25 000
Січень 2007 – вересень 2008	50 000
Жовтень 2008 – до теперішнього часу	150 000

З табл. 1 видно, що з 1998 р. до теперішній часу розмір суми гарантованої компенсації за вкладами збільшився з 500 до 150 000 грн, тобто за останні 13 років сума компенсації зросла у 300 разів.

Фактично, за аналізований період часу величина моральних ризиків значно зросла. А з урахуванням того, що у розвинутих країнах світу величина ком-

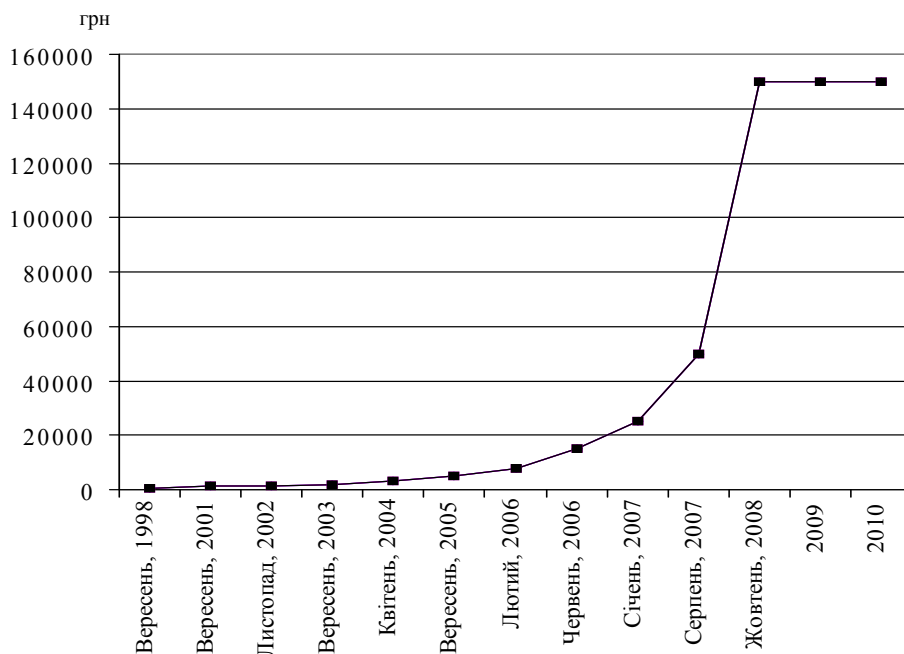

Рис. 3. Динаміка зміни розміру суми гарантованої компенсації вкладів за 1998–2010 рр.

пенсації обчислюється сотнями тисяч доларів, очевидно, що межа зростання компенсації, а отже, і величина моральних ризиків, ще не досягнута.

Таким чином, урахування даного виду моральних ризиків клієнтами банків, НБУ і самими банками є надзвичайно актуальним на сьогодні з погляду фінансової безпеки як окремо взятих банків, так і банківської системи в цілому, що є важливим показником їх надійності та стабільності.

На наш погляд, важливим методом боротьби з моральними ризиками є страхування ліквідності. Договори про депозити гарантують клієнту банку повернення його коштів. Банківський депозит є абсолютно ліквідним активом. Надаючи можливість списання навіть невеликих сум, депозит служить загальноприйнятим інструментом платежу, тим більше перекази коштів з використанням чека або банківської картки здійснюються на основі договору про депозит. Системи взаємних розрахунків забезпечують розширення масштабу переказу коштів з депозитів з однієї установи в іншу. Нарешті, номінальна сума депозиту фіксована і не зменшується при скороченні банківського капіталу, за винятком випадку банкрутства банку.

Але за наявності системи гарантування вкладів, що регламентується державою, банківський депозит може розглядатися як менш ризикований актив, ніж цінні папери, випущені приватними позичальниками [4]. Отже, одним з найбільш серйозних видів моральних ризиків є ризик, пов'язаний з наявністю Фонду гарантування вкладів населення. Перспективним методом його нейтралізації, на наш погляд, є імпліцитний захист депозитів.

Страхування депозитів, здійснюється на підставі закону, який обумовлює серед інших обставин, за яких підлягає виплаті компенсація (як правило, це примусове закриття банку), максимальну суму компенсації, що може бути виплачена одному депоненту, типи депозитів або депонентів, яким виплачується компенсація, заходи фінансування компенсаційних платежів і управління проектом.

Таким чином, реалізація проекту страхування депозитів значною мірою має зумовлений характер: у ряді випадків, коли керівний орган може володіти повноваженнями або може бути зобов'язаним діяти на свій розсуд, а межі, в яких ухвалюється рішення, є чітко встановленими.

На відміну від цього імпліцитний захист депозитів передбачає, що уряд повинен ухвалювати рішення в кожному конкретному випадку як щодо форми захисту, так і щодо способів його фінансування. Захист такого роду може призвести до того, що уряд виплачуватиме компенсацію безпосередньо депонентам. Як альтернатива, уряд може захистити депонентів, здійснивши заходи щодо переведення їхніх депозитів у життєздатний банк, сприяючи злиттю банку-банкрута з життєздатним банком або надаючи допомогу банку-банкрутові за рахунок державних коштів, можливо, шляхом ін'єкції нового капіталу або через купівлю активів за їх початковою обліковою ціною [3].

У листопаді 2010 р. Базельським комітетом узгоджено остаточний варіант нових правил регулювання банківської діяльності, які отримали назву «Базель 3». На відміну від колишніх угод «Базель 2», у новий варіант внесено істотні зміни, зокрема:

- підвищено мінімальний рівень достатності акціонерного капіталу до 4,5% в порівнянні з тим, що діє, 2%, у відношенні до активів кредитної організації;

- банки мають формувати додаткові капітальні резерви на рівні 2,5% на випадок виникнення криз та інших несприятливих ситуацій.

Таким чином, загальний рівень вимог до достатності акціонерного капіталу, в який входить капітал, внесений акціонерами, і нерозподілений прибуток, зростає до 7%.

Нові угоди спрямовані на досягнення фундаментального зміцнення глобальних стандартів достатності капіталу банків, а також довгострокову фінансову стабільність і зростання.

Висновки. У кожній країні розробляються принципи регулювання і сти-

мулювання банківського ринку. Час показує, що необхідно знаходити абсолютно нові підходи і, на наш погляд, банківські і фінансові інститути мають розглядатися не самі по собі, а як фундамент національної економіки. І з цієї точки зору стійкість фінансових інститутів, їх рентабельність буде найважливішим показником не лише для фінансової системи країни, а для економіки в цілому. Тобто ефективність банківської системи має оцінюватися інтегрально – з погляду її функцій у національній або світовій економіці. Це радикально інший підхід до фінансово-банківської системи, який дасть можливість переглянути взаємозв'язок з реальним сектором економіки і домогосподарствами.

Список використаної літератури

1. Про банки та банківську діяльність: Закон України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 20 вересня 2001 року № 2740-III.
2. Дмитрієва О.А. Оптимізація депозитної діяльності комерційного бан-

ку / О.А. Дмитрієва // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 138–145.

3. Миллер Р. Современные деньги и банковское дело: пер. с англ. / Р. Миллер, Д. Ван-Хуз. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 856.

4. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук А.О. Єпіфанова [А.О. Єпіфанов, Л.О. Пластун, В.С. Домбровський, Т.М. Болгар]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

5. Депозити фізичних осіб у банках України [Електронний ресурс] – Режим доступу / Finance. UA <http://tables.finance.ua/ua/finres/depprivate>, вільний. – Мова укр.

6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу / http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm, вільний.

7. Банки України – Депозити юридичних осіб [Електронний ресурс] – Режим доступу / http://bank-ua.com/statistics/deposit_firms, вільний.

В статье рассмотрены пути формирования ресурсной базы банков за счет вкладных операций. Исследована динамика вкладов юридических и физических лиц за период 2006–2010 гг. по банковской системе Украины. Рассмотрена вероятность возникновения морального риска при депозитной деятельности банка, проанализирована динамика изменения размера суммы гарантированной компенсации за 1998–2010 гг. и определены перспективные направления развития депозитной деятельности банков Украины.

Ключевые слова: банковская система, депозиты физических лиц, депозиты юридических лиц, фонд гарантирования вкладов, моральный риск, имплицитная защита.

In the article the ways of forming the resource base of banks due to deposit operations are studied. The dynamics of legal and physical entities deposits for the period of 2006–2010 on the banking system of Ukraine is investigated. The possibility of moral risk appearance on bank's deposit activity is studied, the dynamics of the size of guaranteed compensation sum for the period of 1998–2010 is analyzed, and perspective and perspective directions of deposit activity development of Ukrainian banks are determined.

Key words: banking system, deposits of physical persons, deposits of legal entities, fund of guaranteeing of payments, moral hazard, implicit defence.

Надійшло до редакції 12.01.2011